

ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСУВАННЯ ВИДАТКІВ УКРАЇНИ НА ОБОРОНУ

Ткачук Н. М.

Постановка проблеми. Ринкова трансформація економіки вимагає теоретичного переосмислення і практичного вдосконалення форм і методів фінансового забезпечення Збройних Сил. У кожній країні сектор оборони в різних своїх проявах являє потужну спільноту і часто відіграє домінуючу роль. На сучасному етапі розвитку України стоїть завдання підвищення обороноздатності держави, проведення реформування Збройних сил та інших військових формувань відповідно до новітніх вимог та з урахуванням досвіду, набутого у ході антитерористичної операції, а також розвиток оборонно-промислового комплексу, що необхідно для максимального задоволення потреб армії.

Успішність виконання поставлених завдань значною мірою залежить від належного фінансового забезпечення видатків державного бюджету на оборону. Фінансування збройних сил України зумовлюється необхідністю захисту інтересів держави у міжнародному співтоваристві. Проблематика фінансового забезпечення дієздатності української армії через ресурси та кошти, що на них витрачаються, залишається актуальною сьогодні в умовах військової агресії росії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми державної політики у сфері фінансування збройних сил досліджували у своїх працях як зарубіжні, так і вітчизняні науковці. Досить вагомий внесок у розкритті цього питання зробили Л. Абалкін, Дж. Дентон, Р. Лукабо, Р. Міллер, Дж. Стігліц, А. Качинський, О. Кириленко, П. Костюк, В. Леонов, А. Лодзянов, Р. Несмянович, С. Прокопенко, А. Арбатов, О. Черняк, І. Бінько, В. Ольшевський, В. Шлемко та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Зважаючи на вагомий внесок вищезгаданих науковців у розв'язанні даних питань, на наш погляд більш глибокого дослідження потребують проблеми фінансового забезпечення видатків державного бюджету на оборону в складних умовах сьогодення. Саме це й зумовило вибір теми наукового дослідження, сформувало його мету та основні завдання.

Формулювання цілей. Метою роботи є дослідження є розкриття особливостей фінансування видатків держави на оборону, а також розробка практичних рекомендації щодо їх оптимізації в сучасних умовах розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з найбільш вагомих складових національної

економіки є оборонна економіка, зокрема, оборонні витрати. Витрати на утримання армії – це необхідні витрати для виконання обов'язку держави перед народом. Послуги з оборони – це такий специфічний товар, що купує населення в держави, сплачуючи його вартість у вигляді податків. Оборонні витрати – одне з головних «суспільних благ», які безперервно конкурують із соціальними витратами за частку, відведену їм у держбюджеті. Суперництво тим гостріше, чим більший тягар соціальної відповідальності покладається на державу. Соціальний сенс витрат на оборону існує лише в тому разі, коли вони перебувають у межах розумної достатності і справді служать гарантом безпеки держави.

Відповідно до 17 ст. Конституції України, оборона нашої держави, захист її суверенітету і територіальної цілісності та недоторканності покладаються на Збройні Сили України. Рівень видатків на оборону – це один із найважливіших критеріїв, що характеризує прагнення держави забезпечити необхідні умови розвитку збройних сил та інших військових формувань, підтримання їхньої бойової готовності в належному стані. Ключові напрями спрямування оборонних видатків – це утримання збройних сил, розвиток оборонної промисловості, проведення військових досліджень та ліквідації їх наслідків, підготовка військових фахівців¹.

Держава виконує свою функцію оборони як через систему військових органів, так і через належні їм підприємства, організації та установи, що діють на основі державної власності. Дана сукупність для раціонального та ефективного функціонування має бути впорядкованою та відлагодженою системою. На жаль, український досвід свідчить про хаотичність і нерегульованість цієї системи, що дозволяє управляти майном і бюджетними коштами в ручному режимі та одержувача бюрократичну ренту від державної власності.

Оборонний бюджет України є складовою частиною ВВП, котра внаслідок його перерозподілу перетворюється централізований цільовий фонд фінансових ресурсів з наступним використанням на потреби військових частин та інших структурних одиниць збройних Сил України (ЗСУ).

Фінансові ресурси ЗСУ формуються за рахунок дохідної частини державного бюджету; надходжень від плати за послуги, що надаються військовими

¹ Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. №30.

частинами згідно з їхньою основною діяльністю; надходжень від додаткової (господарської) діяльності; плати за оренду майна збройних сил; надходжень від його реалізації; благодійних внесків, грантів та ін. Ці кошти спрямовуються на фінансування потреб армії відповідно до кошторису Міністерства оборони України. При цьому використання фінансових ресурсів є продовженням розподільчого процесу в ЗСУ, в результаті якого кошти спрямовуються на конкретні потреби залежно від завдань, що стоять перед військовими частинами збройних сил².

Основними методами формування фінансових ресурсів для Міністерства оборони України є обов'язкова й добровільна мобілізація грошових коштів. При цьому головну роль відіграє обов'язкова мобілізація, яка полягає в примусовому й безвідплатному вилученні частини грошових коштів у їх власників на користь держави. Керованість надходжень до державного бюджету повинна супроводжуватись усвідомленням наявних цільових якісних і кількісних показників сталого розвитку, гармонізованих із затвердженими в кожній бюджетній програмі лімітами витрат для виконання відповідних завдань. Однак, протягом останніх років процес виконання Державного бюджету України ускладнився внаслідок загострення ризиків мобілізації доходів і здійснення видатків на ЗСУ.

Необхідність у бюджетних коштах для Збройних сил України за відповідними бюджетними програмами визначається³:

– забезпечувальними управліннями – за видатками кошторису Міністерства оборони України, яким відають головні управління центрального апарату Міністерства оборони України;

– посадовими особами управління військового бюджету та фінансування Збройних сил України та відповідними управліннями Головного фінансово-економічного управління Міністерства оборони України – за видатками кошторису Міністерства оборони України.

Фінансування потреб національної оборони залежить від прийнятої воєнної доктрини в державі. Виділяють три основні її типи: 1) повна відмова від військових видатків; 2) створення сильної армії; 3) фінансування оборони за принципом мінімальної достатності⁴. В Україні, яка бореться з збройною агресією росії ще з 2014 році, фінансування оборонних видатків здійснюється за другим типом у межах сум,

² Семеніхін І. М., Медведєв Ю. Б., Ващенко І. В. Фінансове забезпечення збройних сил в умовах ринкової економіки України : монографія. Київ : ВД Бурого, 2006. 232 с.

³ Правила організації фінансового забезпечення військових частин, установ, організацій Збройних Сил України. Наказ про внесення змін від 14.02.2020р.

⁴ Бегма В. М., Свергунов О.О. Концептуальні засади стратегій інвестиційно-інноваційного розвитку оборонно-промислових комплексів держав. *Досвід для України: аналіт. доп.* Київ: НІСД, 2019. 64 с

затверджених у державному бюджеті через систему головних розпорядників бюджетних коштів у цій сфері.

Прагнення Уряду забезпечити обороноздатність держави відображається в оптимальному формуванні військового бюджету, доцільності оборонних витрат, особливостях їх спрямованості в умовах військового конфлікту та приведенні його до міжнародних норм. Обсяг витрат на оборону визначається системою офіційних поглядів військового характеру, виходячи із співвідношення різних воєнних угруповань у світі, напрямків зовнішньої політики України та інших факторів.

Під фінансуванням Збройних Сил варто розуміти забезпечення фінансовими ресурсами військової сфери задля розбудови і утримання Збройних Сил України, ведення бойових дій. Військові частини та установи Міністерства оборони (крім госпрозрахункових промислових підприємств та будівельних організацій) фінансуються за рахунок коштів Державного бюджету, тобто вони є бюджетними організаціями і фінансуються в кошторисно-бюджетному порядку. Фінансування Збройних Сил втілюється шляхом призначення і переказу бюджетних асигнувань вищим за підлеглістю розпорядником коштів нижчому і надання коштів військовим установам. Для організації фінансового забезпечення Збройних Сил створено:

- систему військових фінансових органів, котрі власне здійснюють фінансове забезпечення, керуючись нормативно-правовими актами, котрі регулюють діяльність Збройних Сил України;

- норми, що регулюють порядок організації і здійснення фінансового забезпечення Збройних Сил;

- умови для налагодженої взаємодії військових органів управління і посадових осіб, котрі беруть участь до фінансового забезпечення військ.

Проаналізуємо динаміку бюджетного фінансування потреб на утримання ЗСУ. Як видно з наведених у табл. 1 даних, відбувається поступове збільшення обсягів фінансових ресурсів на утримання ЗСУ. При цьому, відмітимо, що найбільший ріст припав на 2018 рік, де абсолютний приріст становить 17,7 млн. грн., а найменший у 2020р. – 14%.

Згідно Бюджетного кодексу, державний бюджет як фінансовий план складається із загального та спеціального фондів. Загальний фонд концентрує у собі загальні доходи та загальні видатки органів, які переважно не мають чіткого зв'язку між собою у тому сенсі, що окреме джерело ресурсів не прив'язане до конкретного напрямку витрачання коштів.

Спеціальний фонд включає видатки, призначені на конкретні заходи. Відтак, розглянемо видатки Міністерства оборони в розрізі загального та спеціального фондів (табл. 2).

Як видно з наведених у табл. 2. даних, обсяги фінансових ресурсів загального фонду державного

Таблиця 1

Динаміка запланованих обсягів фінансових ресурсів Державного бюджету України на оборону у 2016–2020 рр.⁵⁻⁹

Роки	Планові обсяги, млн. грн.	Абсолютне відхилення, (+, -), млн. грн.	Темп росту, %	Темп приросту, (+, -), %
2016	59,4	-	-	-
2017	68,8	+9,3	115,8	+15,8
2018	86,5	+17,7	125,8	+25,8
2019	103	+16,4	118,9	+18,9
2020	117,5	+14,4	114,0	+14,0

Таблиця 2

Динаміка запланованих обсягів фінансових ресурсів загального фонду Державного бюджету України на оборону у 2016–2020 рр.⁶

Роки	Планові обсяги, млн. грн.	Абсолютне відхилення, (+, -), млн. грн.	Темп росту, %	Темп приросту, (+, -), %
2016	54,9	-	-	-
2017	62,4	+7,5	113,8	+13,8
2018	82,2	+19,7	131,5	+31,5
2019	101,1	+18,9	123,0	+23,0
2020	116,6	+14,9	114,7	+14,7

Таблиця 3

Динаміка планових видатків спеціального фонду Державного бюджету України на оборону у 2016–2020 рр.⁷

Роки	Планові обсяги, млн. грн.	Абсолютне відхилення, (+, -), млн. грн.	Темп росту, %	Темп приросту, (+, -), %
2016	4,5	-	-	-
2017	6,3	+1,8	139,9	+39,9
2018	4,3	-1,9	69,2	-30,7
2019	1,8	-2,5	42,7	-57,2
2020	1,4	-0,4	75,6	-24,3

Таблиця 4

Динаміка запланованих обсягів фінансових ресурсів на керівництво та військове управління ЗСУ у 2016–2020 рр.⁸

Роки	Планові обсяги, млн. грн.	Абсолютне відхилення, (+, -), млн. грн.	Темп росту, %	Темп приросту, (+, -), %
2016	0,3	-	-	-
2017	0,3	+0,05	115,7	+15,7
2018	0,4	+0,1	130,	+30,0
2019	0,6	+0,1	131,5	+31,5
2020	0,7	+0,06	109,4	+9,4

бюджету на утримання ЗСУ країни мають тенденцію до зростання. Найвищий темп приросту запланованих обсягів фінансового забезпечення військових спостерігаємо у 2018 р. – на 31,5%, що більше як удвічі від динаміки 2017 р. (13,8%). У 2019–2020 рр. темпи росту обсягів досліджуваних видатків зменшуються до 23,% у 2019 р. і 14,7% у 2020 р.

Заплановані обсяги фінансових ресурсів на оборону держави за спеціальним фондом державного бюджету подані в табл. 3. Так, обсяги виділених на утримання Збройних Сил України фінансових ресурсів із спеціального фонду щороку зменшуються, лише у 2017 р. відбулося їх збільшення майже на 40%. Починаючи з 2018р. зменшуються. При цьому найбільший темп зниження спостерігається в 2019 р. – 57,2%.

Крім того, в державному бюджеті кошти на утримання збройних Сил України також виділяються для фінансування відповідних напрямків, а саме: керівництво та військове управління, забезпечення

⁵⁻⁹ Закони України про Державний бюджет України на 2016–2020 рр.

⁶ Там само.

⁷ Там само.

⁸ Там само.

Таблиця 5

Динаміка запланованих обсягів фінансових ресурсів на забезпечення діяльності ЗСУ та підготовка військ у 2016–2020 рр.⁹

Роки	Планові обсяги, млн. грн.	Абсолютне відхилення, (+, -), млн. грн.	Темп росту, %	Темп приросту, (+, -), %
2016	46,4	-	-	-
2017	52,4	+5,9	112,9	+12,9
2018	59,8	+7,3	114	+14,0
2019	81,6	+21,8	136	+36,5
2020	88,9	+7,2	108,8	+8,8

Таблиця 6

Динаміка обсягів фінансових ресурсів на розвиток озброєння та військової техніки ЗСУ у 2016–2020 рр.¹⁰

Роки	Планові видатки, млн. грн.	Абсолютне відхилення, (+, -), млн. грн.	Темп росту, %	Темп приросту, (+, -), %
2016	4,6	-	-	-
2017	6,4	+1,8	140,4	+40,4
2018	16,3	+9,8	252,7	+152,7
2019	16,9	+0,6	103,7	+3,7
2020	22,7	+5,7	133,9	+33,9

Таблиця 7

Динаміка запланованих обсягів фінансових ресурсів на будівництво (придбання) житла для військовослужбовців ЗСУ у 2016–2020 рр.¹¹

Роки	Планові обсяги, млн. грн.	Абсолютне відхилення, (+, -), млн. грн.	Темп росту, %	Темп приросту, (+, -), %
2016	0,68	-	-	-
2017	0,75	+0,06	109,2	+9,2
2018	0,85	+0,01	114,1	+14,1
2019	0,83	-0,01	97,9	-2,0
2020	1,2	+0,36	142,8	+42,8

діяльності ЗСУ та підготовка військ, розвиток озброєння та військової техніки, будівництво (придбання) житла для військовослужбовців, утилізація боєприпасів. Відтак, відслідкуємо обсяги фінансових ресурсів, що виділяються з державного бюджету саме в розрізі цих основних напрямків функціонування військових частин ЗСУ (табл. 4).

Як видно з наведених у табл. 4 даних, за досліджуваній період планові обсяги виділених фінансових ресурсів на керівництво та військове управління Збройними Силами України зростало: у 2018 р. і 2019 р. на 30%, а у 2020 р. – на 9,4%.

Показники динаміки обсягів фінансових ресурсів видатків на забезпечення діяльності ЗСУ та підготовку військ теж збільшуються щорічно, але не планомірно найвищого значення темп росту заплановано в 2019 р. – на 36,5%, а в 2020 р. – зростання лише на 8,8% (табл. 5).

Прослідкуємо динаміку запланованих обсягів фінансових ресурсів на розвиток озброєння та військової техніки Збройних Сил України (табл. 6).

Як видно з наведених у табл. 6 даних, найбільшими темпами зростали обсяги фінансування видатків на розвиток озброєння та військової техніки у 2018р. – в 1,5 разу, а вже на 2018р. їх обсяги заплановано було збільшити лише на 3,7%, а в 2020р. маємо зростання на 33,9%.

Крім вищезгаданих нами видатків, з державного бюджету фінансуються також обсяги видатків військових частин на будівництво (придбання) житла для військовослужбовців, аналіз динаміки яких проведений нами у табл. 7.

Як видно з наведених у табл. 7 даних, обсяги запланованих фінансових ресурсів на будівництво (придбання) житла для військовослужбовців до 2018 року збільшувалися, а в 2019 р. відбулося їх зменшення на 2% і лише на 2020 р. видатки на будівництва житла для військовослужбовців збільшиться на 42,8% й досягне 1,2 млн. грн. Так, наприклад, за бюджетною програмою «Будівництво (придбання) житла для військовослужбовців

⁹ Закони України про Державний бюджет України на 2016–2020 рр.

¹⁰ Там само.

¹¹ Там само.

**Динаміка запланованих обсягів фінансових ресурсів на утилізацію боєприпасів ЗСУ
у 2016–2020 рр., млн. грн.¹²**

Роки	Планові видатки, млн. грн.	Абсолютне відхилення, (+, -), млн. грн.	Темп росту, %	Темп приросту, (+, -), %
2016	0,1	-	-	-
2017	0,14	+0,04	140	+40,0
2018	0,53	+0,3	379,3	+279,3
2019	1,53	+1,0	287,1	+187,1
2020	2,53	+1,0	165,5	+65,5

ЗСУ» передбачено на 2019 р. фінансування в розмірі у сумі 839,9 млн. грн., у тому числі по загальному фонду – 826, млн. грн., по спеціальному фонду – 13,7 млн. грн. Зазначені обсяги фінансових ресурсів планується спрямувати на будівництво (придбання), реконструкцію житла для військовослужбовців ЗСУ, а також виплату грошової компенсації за належні для отримання житлові приміщення.

За бюджетною програмою «Утилізація боєприпасів, рідинних компонентів ракетного палива, озброєння, військової техніки та іншого військового майна, забезпечення живучості та вибухопоженої безпеки арсеналів, баз і складів Збройних Сил України» обсяги фінансових ресурсів на 2019 р. передбачені у сумі 534,2 млн. грн., у тому числі по загальному фонду – 509,5 млн. грн. і по спеціальному фонду – 24,7 млн. грн. згідно даних табл. 8.

Як свідчать наведені у табл. 8 дані, обсяги фінансових ресурсів, призначених на утилізацію боєприпасів щороку зростають, найбільше у 2019 року, де динаміка становила 187,1%. У 2020 році фінансування заплановано було збільшатися до 2,53 млн. грн., але темп росту низився з 287,1% до 165,5%. Зауважимо, що зазначені кошти передбачається спрямувати на заходи з утилізації звичайних видів боєприпасів, непридатних для подальшого використання і зберігання, утилізації озброєння, військової техніки та іншого військового майна, а також на створення умов, що гарантують безпеку населення і господарських об'єктів у разі виникнення аварійних ситуацій на арсеналах, базах і складах озброєння, ракет і боєприпасів Збройних Сил України.

Отже, підсумовуючи вищевикладене відзначимо, що загалом військовий бюджет року можна назвати бюджетом розвитку. Принаймні, ніколи раніше українська армія не отримувала такого фінансування. Досі рекордним за обсягами фінансування армії був 2017 рік, але, як бачимо, його показники планується суттєво перевершити. Зокрема, більш ніж на 11 млрд. грн. збільшено фінансування діяльності Збройних сил, що логічно – армія повністю перейшла на контрактну форму існування, а для цього потрібні кошти (зокрема, на заробітну плату). Сюди

ж входить і матеріальне забезпечення армії: одяг, амуніція, харчування, енергоносії тощо. Спостерігається збільшення на 10262 313,1 тис. грн. (181,21%) порівняно з попереднім роком фінансування на розвиток озброєння та військової техніки. Основний акцент робиться на закупівлі для Збройних сил України нових танків «Оплот». Також збільшено, хоч і не так суттєво, видатки на будівництво або придбання житла для військовослужбовців – на 226200 тис. грн. (37,7%). Хоча це, як зазначають військові експерти, мало б бути чи не головним стимулом залучення громадян України до служби за контрактом.

На 2020 рік фінансування від Міноборони покриває лише 50% всіх потреб, заявлених Генеральним штабом Збройних сил України. Зокрема, щодо фінансування оборони держави закладено 102 млрд. грн. при реальній потребі в приблизно 220 млрд. грн. При цьому, витрати на потреби Міноборони у 2019 р. складають 2,58% від розміру номінального ВВП (3977 млрд. грн.), а на 2020 р. – 2,55% від номінального ВВП у 4551 млрд. грн. Тобто, обсяги фінансування видатків на оборону країни в 2020 р. заплановані менші на -0,32% від суми номінально ВВП, що відповідно складає – 14,7 млрд. грн.¹³. Як бачимо, планові обсяги фінансування навіть не покривають рівня 2019 р., не говорячи вже про необхідне збільшення фінансування видатків на потреби Збройних Сил України. Отже, на основі проведеного аналізу фінансування державою потреб Збройних Сил України можемо констатувати, що їх фінансове забезпечення є недостатнім. Відтак, потребує подальшого вдосконалення порядок фінансування видатків на утримання військових частин у розрізі бюджетних програм, перелік яких занадто обмежений.

Виконання державою своєї оборонної функції є можливим на основі діючої систему військових органів і через належні їм підприємства, організації та установи, що діють на основі державної власності. Дана сукупність військових структурних одиниць має бути впорядкованою та відлагодженою системою з відповідним фінансовим забезпеченням.

¹³ Бегма В. М., Свергунов О.О. Концептуальні засади стратегій інвестиційно-інноваційного розвитку оборонно-промислових комплексів держав. *Досвід для України: аналіт. доп.* Київ: НІСД, 2019. 64 с.

¹² Закони України про Державний бюджет України на 2016–2020 рр.

Однією з таких складових системи Збройних Сил України і є її військові частини, на прикладі якої ми й розглянемо особливості фінансування діяльності. Створювати військові частини може тільки держава для досягнення управлінських цілей, з метою оборони, а також з іншими цілями, спрямованими на досягнення суспільних благ.

Відповідно до Правил організації фінансового забезпечення військових частин, установ, організацій Збройних Сил України, фінансування видатків на армію, які передбачені державним бюджетом, здійснюється Державною казначейською службою України. Виділяють три ступені розпорядників бюджетних коштів у Збройних силах України:

1) перший ступінь: головний розпорядник коштів – міністр оборони України;

2) розпорядники коштів другого ступеня – це командувачі оперативними командуваннями і видами Збройних сил України;

3) розпорядниками коштів третього ступеня є командири (начальники) військових частин, установ та організацій¹⁴.

Для фінансування потреб оборонної сфери розпорядникам коштів (військовим органам) у державному казначействі відкривають особові та реєстраційні рахунки, на яких відображаються кошти, надані для використання на утримання своєї установи, на централізовані заходи і для перерахування підвідомчим установам. Реєстраційні рахунки відкриваються розпорядникам коштів усіх ступенів для обліку витрат, передбачених їхніми кошторисами доходів і видатків. Кошти на здійснення видатків Міністерства оборони України перераховуються Головним управлінням Державної казначейської служби на рахунки її обласних управлінь, а розподіл виділених коштів на обласному рівні здійснює розпорядник другого ступеня.

В Збройних Силах України кошти на потреби військ виділяються командирі військової частини, який повинен їх правильно використовувати. Командирам в питанні виконання обов'язків фінансового забезпечення створено військовий фінансовий орган. Фінансові органи частин, служб та підрозділів утворюють систему фінансового апарату, котрий називається фінансово-економічна служба ЗСУ, яка є спеціальним органом командира військової частини, що займається фінансовою діяльністю та здійснює контроль за станом фінансового господарства. Узагальнено схему фінансування досліджуваної нами військової частини представлено на рис. 1.

Міністерство фінансів України виділяє кошти Міністерству оборони із подальшим надходженням їх на рахунки Департаменту фінансів, що відкриті

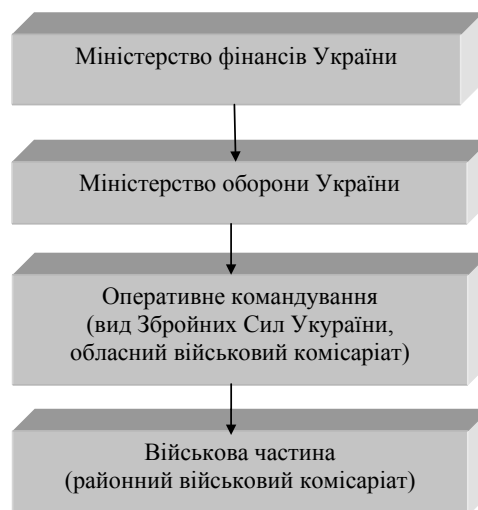

Рис. 1. Порядок фінансування військової частини¹⁵

в системі органів Державного казначейства України. Департамент фінансів Міністерства Оборони України згідно із затвердженими Міністром розподілами виділених бюджетних асигнувань, у якості головного розпорядника бюджетних коштів, здійснює переказ коштів розпорядникам другого ступеня і військам центрального підпорядкування (розпорядникам третього ступеня) на рахунки, відкриті їм в органах Державного казначейства.

Фінансові органи розпорядників другого ступеня переказують кошти військовій частині, яка є розпорядником третього ступеня, що організаційно підпорядковані даному розпоряднику другого ступеня, згідно до затверджених розподілів виділених бюджетних асигнувань.

Власне, таким чином, фінансування Збройних Сил України здійснюється зверху вниз, за принципом підлеглості. Вищі за підлеглистю розпорядники бюджетних коштів також несуть відповідальність, зокрема за повне і своєчасне забезпечення коштами військ згідно встановлених норм та затверджених асигнувань, за законне та доцільне використання виділених асигнувань, котрі в їх розпорядженні, за здійснення фінансового контролю та за дотримання фінансової і штатної дисципліни.

Міністр оборони України як головний розпорядник коштів Державного бюджету має такі обов'язки: одержує бюджетні призначення шляхом їх затвердження у Законі України «Про Державний бюджет України»; затверджує кошториси розпорядників підлеглих йому установ; визначає форми звітності для одержувачів про використання коштів і наділений правом перевіряти діяльність одержувачів; отримує звітність щодо використання коштів від розпорядників нижчих рівнів та одержувачів¹⁶.

¹⁴ Правила організації фінансового забезпечення військових частин, установ, організацій Збройних Сил України. Наказ про внесення змін від 14.02.2020 р.

¹⁵ Фінансове забезпечення військової частини. Навчальний посібник. К.: ВІКНУ, 2007. 380 с.

¹⁶ Там само.

Балансові показники військової частини ЗСУ у 2016–2020 рр.¹⁷

(тис. грн.)

№ з/п	Показники	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	Відхилення 2020 р. від 2016 р. (+/-)
1.	Основні засоби	10606,4	13774,2	13432,9	24084,1	28812,3	+18205,9
2.	Запаси	2071,5	2382,6	3182,2	3455,0	3182,2	+1110,7
3.	Грошові кошти та їх еквіваленти, у т. ч.	128,1	304,1	409,3	266,4	360,0	+231,9
4.	Дебіторська заборгованість із соц. страхування		37,5	23,1	-	-	-
5.	Розрахунки з внутрішньовідомчої передачі активів	471,2	-	-	-	-	-471,2
	Разом активів	13278,9	16398,8	16178,1	27532,8	32627,5	+19348,6
7.	Внесений капітал	10606,4	13674,2	19282,9	24293,3	31098,8	+20492,4
8.	Капітал у дооцінках	-	-	-	6936,0	6936,0	+6936
9.	Фінансовий результат	(1487,7)	(1798,4)	(3774,0)	(4376,1)	(6113,1)	(4625,4)
10.	Поточні зобов'язання:						
10.1	за внутрішніми розрахунками	1145,8	888,7	643,0	670,6	705,8	-440
	Разом пасивів	13278,9	16398,8	16178,1	27532,8	32627,5	+19348,6

На розпорядників коштів другого ступеня покладений обов'язок організації фінансово-економічної служби, вчасне і повне забезпечення потреб військ і районних військових комісаріатів в коштах, здійснення нагляду за фінансовою діяльністю підпорядкованих військових формувань, котрі фінансуються ним.

Розпорядники коштів третього ступеня (командири військових частин) здійснюють свої обов'язки по фінансовому господарству у відповідності до Правил організації фінансового забезпечення військових частин, установ і організацій Збройних Сил України, затверджених Наказом Міністерства оборони України від 22.05.2017 р. № 280 із внесеними змінами від 22.04.2021 р. Отже, військові частини є розпорядником бюджетних коштів третього ступеня.

У розпорядженні досліджуваної військової частини є різні засоби для здійснення господарських операцій, які складаються в певні господарські процеси. Розглянемо забезпеченість діяльності військової частини ЗСУ господарськими засобами та джерелами їх формування. З цією метою проаналізуємо балансові показники військової частини за основними статтями активів і пасивів її балансу (табл. 9).

Як видно з наведених у табл. 9 даних, активи військової частини ЗСУ представлені переважно основними засобами, обсяг яких за досліджуваний період збільшився на 18205,9 тис. грн. і на кінець звітнього року становив 28812,3 тис. грн.; збільшилися також обсяги запасів на 1110,7 тис. грн. грошові засоби представлені грошовими коштами в касі та коштами на поточному реєстраційному рахунку в банку. Також наявна поточна дебіторська

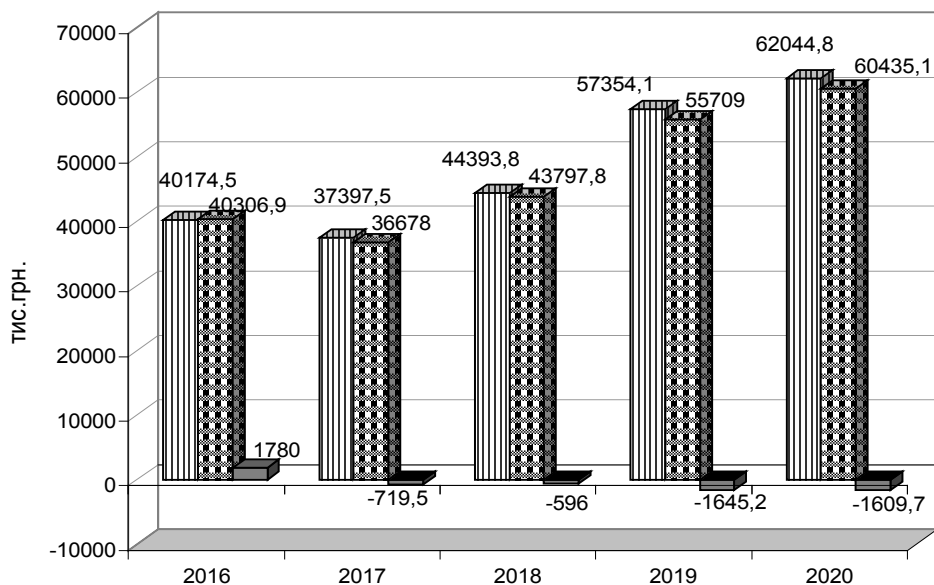
заборгованість із соціального страхування лише в 2017–2018 рр. і дебіторська заборгованість за розрахунками з внутрішньовідомчої передачі активів в розмірі 471,2 тис. грн. була лише в 2016 р. Загалом, активи військової частини збільшилися за 5 років на 19348,6 тис. грн. і на кінець 2020 р. становили 32627,5 тис. грн.

Господарські засоби досліджуваної військової частини сформовані за рахунок власного капіталу та зобов'язань. При цьому, власний капітал представлений такими складовими, як: внесений капітал, капітал у дооцінках та фінансовий результат і сформований переважно за рахунок внесеного капіталу, тобто фонду в необоротних активах і фонду в малоцінних і швидкозношуваних предметах. Капітал у дооцінках з'явився лише в 2019–2020 рр. і становить 6936,0 тис. грн., що був сформований за рахунок проведеної дооцінки активів військової частини.

Варто відмітити збільшення обсягу коштів, внесених у класний капітал за досліджуваний період на 20492,4 тис. грн., також збільшився розмір фінансового результату виконання кошторису військової частини з від'ємним значенням за досліджуваний період на 4625,4 тис. грн. Поточні зобов'язання досліджуваної військової частини сформовані в основному за рахунок зобов'язань за внутрішніми розрахунками, обсяги яких мали щорічну тенденцію до зменшення, а за 2016–2020 рр. зменшення становило 440 тис. грн. Крім того, в окремі роки була наявна поточна кредиторська заборгованість, заборгованість з оплати праці, зі страхування та ін., обсяги якої були незначними.

Відтак, для нарощення джерел фінансування, військової частині необхідно покращити свою діяльність за рахунок ефективного використання

¹⁷ Військова частина ЗСУ. URL: <https://ring.org.ua/edr/uk/company/07848549>

Рис. 2. Фінансові ресурси, видатки та фінансові результати військової частини ЗСУ у 2016–2020 рр.¹⁸

бюджетних коштів та наростити власні доходи від надання послуг, і, по можливості, зменшити витрати поточної діяльності.

Класифікація фінансових ресурсів, які обертаються в військових частинах, установах, організаціях Міністерства оборони України, може бути представлена у такому вигляді:

1. Загальний фонд державного бюджету:

1.1. Кошти за кошторисом Міністерства оборони України;

1.2. Кошти місцевих бюджетів.

2. Спеціальний фонд державного бюджету:

2.1. кошти спеціального фонду військової частини:

- плата за послуги, що надаються військовою частиною;

- інші джерела власних надходжень військової частини;

- інші надходження спеціального фонду військової частини.

Такий поділ коштів необхідний для організації фінансового планування, фінансування, обліку видатків, що здійснюються, та надання звітності повиконанню кошторису Міністерства оборони України.

Як бачимо з вищенаведеного, основними джерелами формування фінансових ресурсів військової частини є бюджетні асигнування – загальний фонд та кошти спеціального фонду військової частини. Вважаємо за необхідне більш детально проаналізувати фінансові ресурси досліджуваної військової частини.

Як видно з наведених у табл. 9 даних, формування фінансових ресурсів військової частини здійснюється за рахунок бюджетних асигнувань –

кошти загального фонду та додаткових надходжень за рахунок надання платних послуг та інших доходів – кошти спеціального фонду. Загалом, обсяги надходжень коштів мають щорічну тенденцію до зростання, починаючи з 2018 р., тоді як у 2017 р. відбулося зменшення обсягів отриманих коштів порівняно з 2016 р. на 3628,9 тис. грн., що в динаміці склало 9%. За досліджуваний період грошові надходження досліджуваної військової частини збільшилися на 20128,2 тис. грн., або на 50%; при цьому бюджетні асигнування загального фонду збільшилися за 2016-2020рр. на 24166,9 тис. грн., або на 70%, а надходження спеціального фонду зменшилися на 4038,7 тис. грн., або на 28,5%. Зокрема, в 2020 р. відбулося різке скорочення надходжень, отриманих від надання військовою частиною платних послуг з 2353,1 тис. грн. у 2016о. до 814,4 тис. грн. у 2020 р., а також зменшилися інші власні надходження коштів з 1356,3 тис. грн. у 2016р. до 800,5 тис. грн. у 2020 р. Зауважимо також, що лише у 2016р. військова частина мала надходження коштів на виконання програм соціально-економічного розвитку в розмірі 1944,2 тис. грн., що складало майже 5% усіх надходжень. Більш наглядно динаміка фінансових ресурсів військової частини подана на рис. 2, а їх структура в табл. 10.

Аналізуючи структуру фінансових ресурсів досліджуваної військової частини у табл. 2, варто відмітити, що на 85-97% фінансові ресурси військової частини сформовані за рахунок асигнувань з державного бюджету, при цьому щороку їх частка зростає, а за 5 років збільшилась на 11,4%. Частка доходів спеціального фонду кошторису військової частини суттєво зменшила за досліджуваний період – майже в 7 раз і на кінець 2020р. становила лише 2,7% усіх

¹⁸ Військова частина ЗСУ. URL: <https://ring.org.ua/edr/uk/company/07848549>.

грошових надходжень. Відбувалося таких щорічне зменшення частки доходів за коштами, отриманими як плата за послуги й частки інших власних надходжень – на кінець року вона становила за згаданими видами надходжень спеціального фонду 1,3%.

Окремої увагу заслуговують фінансові ресурси військової частини, що обліковуються як надходження спеціального фонду, зокрема: надходження коштів як плати від наданих послуг згідно діючого законодавства, інші джерела надходжень коштів та інші надходження. Так, на 2020 р. планувалися надходження від плати за послуги, що надаються військовою частиною в розмірі 68,7 тис. грн., тоді як на 2019 р. дана сума складала 7,8 тис. грн. У 2017–2018 рр. досліджувана військова частина отримала надходження в розмірі 2,0–1,1 тис. грн. за рахунок інших джерел власних надходжень коштів.

Видатки військової частини плануються в межах обсягів бюджетних асигнувань і власних надходжень. Загалом, за досліджуваній період видатки збільшилися на 20224,1 тис. грн., при цьому таке зростання почалося з 2018р., а в 2016–2017 рр. було зменшення видатків на 7% (див. рис. 2).

Як видно з наведених у табл. 9 даних, видатки кошторису військової частини представлені на 95% видатками на виконання бюджетних програм відповідно до цілей її функціонування, при цьому відбулося збільшення частки згаданих видатків з 86,8% у 2016 р. до 95,3% у 2020 р. – на 8,5%. Майже вдвічі знизилась частка видатків військової частини на надання послуг і виконання робіт та інших витрат: з 6,8% у 2016р. до 2,8% у 2020 р.

Враховуючи обсяги грошових надходжень і видатків військової частини варто зазначити, що фінансовий результат мав позитивне значення лише в 2016 р. – невикористані бюджетні асигнування становили 1780 тис. грн. В наступні роки відслідковується негативний фінансовий результат виконання кошторису військової частини, розмір якого ще й збільшується з 596 тис. грн., у 2018 р. до 1610 тис. грн. у 2020 р. (див. рис. 2), тобто військовій частині не вистачає фінансових ресурсів для покриття усіх передбачених видатків.

Слід зазначити, що видатки на оборону також розділяють за економічною бюджетною класифікацією, які відображаються у статистичному збірнику Міністерства фінансів України. Динаміку поточних видатків за економічною бюджетною класифікацією розглянемо у табл. 9. Якщо брати

Таблиця 10

Аналіз структури фінансових ресурсів і видатків військової частини ЗСУ у 2016–2020 рр.¹⁹

№ з/п	Види фінансових ресурсів і видатків	2016 р.		2017 р.		2018 р.		2019 р.		2020 р.		Відхилення 2020 р. від 2016 р. (+/-)	
		Сума, тис. грн.	частка, %	Сума, тис. грн.	частка, %	Сума, тис. грн.	частка, %	Сума, тис. грн.	частка, %	Сума, тис. грн.	частка, %	Сума, тис. грн.	частка, %
1.	Бюджетні асигнування (загальний фонд)	34653,3	85,6	34378,1	93,7	41233,8	94,1	53463,0	96,0	58820,2	97,3	+24166,9	+11,4
2.	Доходи спеціального фонду	5653,6	14,0	2299,9	6,3	2564,0	5,8	2246,0	4,0	1614,9	2,7	-4038,7	-11,4
2.1	доходи за коштами, отриманими як плата за послуги	2353,1	5,8	1988,3	5,4	2316,4	5,3	2046,0	3,7	814,4	1,3	-1538,7	-4,5
2.2	інші власні надходження	1356,3	3,4	311,6	0,8	247,6	0,6	200,0	0,4	800,5	1,3	-555,8	-2,0
2.3	надходження коштів на виконання програм соціально-економічного розвитку	1944,2	4,8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-4,8
3.	Усього надходжень	40306,9	100,0	36678,0	100,0	43797,8	100,0	55709,0	100,0	60435,1	100,0	+20128,2	0,0
4.	Виконання бюджетних програм	34884,8	86,8	34141,7	91,3	40810,4	91,9	53129,2	92,6	57552,9	95,3	+22668,1	+8,5
5.	Надання послуг, виконання робіт	2546,4	6,3	2586,9	6,9	2703,1	6,1	2818,3	4,9	2367,9	3,9	-178,5	-2,4
6.	Інші витрати	2743,3	6,8	669,0	1,8	880,3	2,0	2124,0	3,7	1725,4	2,8	-1017,9	-3,9
7.	Усього видатків	40174,5	100,0	37397,5	100,0	44393,8	100,0	57354,5	100,0	60398,6	100,0	+20224,1	0,0

¹⁹ Військова частина ЗСУ. URL: <https://ring.org.ua/edr/uk/company/07848549>.

Аналіз структури видатків військової частини ЗСУ у 2017–2020 рр.²⁰

№ з/п	Статті витрат	2017р.		2018р.		2019р.		2020р.		Відхилення 2020 р. від 2017р. (+/-)	
		Сума, тис. грн.	частка, %	Сума, тис. грн.	частка, %	Сума, тис. грн.	частка, %	Сума, тис. грн.	частка, %	Сума, тис. грн.	частка, %
1.	Витрати на оплату праці	26582,8	72,0	34605,9	79,2	40726,5	72,6	43936,5	72,7	+17353,7	+0,7
2.	Відрахування на соціальні заходи	5279,3	14,3	6134,4	14,0	7833,9	13,9	8158,3	13,5	+2879,0	-0,8
3.	Матеріальні витрати	3866,3	10,5	4458,6	10,2	5299,9	9,4	4938,1	8,2	+1071,8	-2,3
4.	Амортизація	1000,0	2,7	4312,5	9,8	2087,2	3,7	3887,8	6,4	+2887,8	3,7
5.	Інші витрати	178,4	0,5	166,4	0,4	159,0	0,3	477,8	0,8	+299,4	0,3
	Усього витрат	36906,9	100,0	43679,9	100,0	56106,5	100,0	60398,6	100,0	23491,7	0,0

²⁰ Військова частина ЗСУ. URL: <https://ring.org.ua/edr/uk/company/07848549>.

в загальному динаміку поточних видатків, то в усі роки, крім 2016 р., спостерігається ріст видатків. Зменшення видатків також відбулось у 2017 р. на медикаменти та перев'язувальні матеріали на -42,22%. Дослідження, поточні трансфери та субсидії показують від'ємну динаміку у 2018 р.

Проаналізуємо склад і структуру видатків військової частини ЗСУ за економічною класифікацією видатків. Зокрема, основними статтями витрат є: витрати на оплату праці, відрахування на соціальні заходи, матеріальні витрати, амортизаційні відрахування та інші витрати. Загалом витрати військової частини збільшилися на 23491,7 тис. грн., або на 163,6%. Найбільшу частку – майже 80% склали витрати на оплату праці працівників, частка витрат на відрахування на соціальні заходи склала 13-14% (табл. 11). Частка матеріальних витрат зменшилась за досліджуваний період із 10,5% у 2017 р. до 8,2% на кінець 2020р. Частка витрат на амортизацію збільшилася з 2,7% у 2017р. до 6,4% у 2020р., питома вага інших витрат є незначною й не перевищує 1%.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене відзначимо, що фінансування державою розвитку військової частини за залишковим принципом в умовах сьогодення є серйозною проблемою для України.

Основними проблемами забезпечення фінансовими ресурсами військових частин ЗСУ є: недостатні обсяги бюджетних коштів для фінансування військової сфери, фінансування практично всіх статей військових видатків у меншому обсязі, ніж потрібно обсязі та відсутність механізмів контролю за цільовим та ефективним використанням виділених фінансових ресурсів. якості соціальних послуг, що надаються. Тому важливим є спосіб підтримки військових частин ЗСУ на основі спільної участі у фінансуванні державної влади та органів місцевого самоврядування. Військовим частинам необхідно спрямувати зусилля для пошуку та залучення, окрім головних форм бюджетного фінансування, альтернативних джерел: коштів від надання платних послуг, спонсорської допомоги, благодійних внесків, добровільних пожертвувань юридичних і фізичних осіб, у тому числі іноземних, благодійних фондів й організацій та інших не заборонених законодавством джерел.

Управління фінансуванням військових частин ЗСУ має бути направлене, в першу чергу, на підвищення ефективності їх використання. При цьому, сучасна практика показує, що характерними видами неефективного управління і використання фінансових ресурсів військової частини є:

- неефективне управління коштами через недоліки в плануванні, відсутність обґрунтованого прогнозування і планування, що позначається на ефективності управлінських рішень;

- неефективне використання коштів спеціального фонду державного бюджету, коштів на проведення науково-дослідних робіт, підготовку спеціалістів;
- неефективне використання коштів шляхом тривалого їх утримання без використання на реєстраційних рахунках розпорядників бюджетних

коштів на поточних рахунках підвідомчих організацій;

- втрати бюджету внаслідок прийняття необґрунтованих управлінських рішень;

- неефективне використання коштів, спрямованих на придбання основних засобів (обладнання) тощо.

Інформація про автора:

Ткачук Наталія Миколаївна,

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри менеджменту, фінансів, банківської справи та страхування

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

8, вул. Героїв Майдану, м. Хмельницький, 29000, Україна

Information about the author:

Tkachuk Natalia Mykolaivna,

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,

Lecturer at the Department of Management, Finance, Banking and Insurance

Khmelnytsky University of Management and Law named after Leonid Yuzkov

8, Heroiv Maidanu str., Khmelnytsky, 29000, Ukraine